

DOBOS BALÁZS

Kisebbségpolitika és kisebbségpolitikai intézményrendszer Magyarországon 1948–1993 között

A tanulmányban a magyarországi politika- és jogtörténetben korántsem egységes időszak kisebbségpolitikájának összefoglalása és elemzése a célunk az 1948-tól 1993-ig terjedő időszakban. Az 1948-as évhez kötődik a koalíciós korszak és kisebbségpolitikájának lezárulása, a Magyar Dolgozók Pártjának (MDP) megalakulása, a német lakosság jelentős részének kitelepítése, illetve a magyar–szlovák lakosságcsere tényleges lebonyolítása. 1993 döntő mozzanata az elemzés szempontjából a nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól szóló LXXVII. törvény elfogadása, amely a rendszerváltás utáni időszak terméke, egyúttal jelezve a kisebbségpolitikai váltást is.

A kisebbségpolitika nehezen behatárolható fogalma alatt jelen esetben egy olyan komplex és integrált szakpolitikát értünk, amely az adott állam és a kisebbségek közötti térben számos, többek között politikai döntéshozói, adminisztratív, civil, valamint szakértői szereplőt, továbbá ezek elméleti és gyakorlati megfontolásait, stratégiáit, eszközeit és erőforrásait vonultatja fel. Kifejezetten a kisebbségekre mint egyénekre, azok csoportjaira és jogi személyekre irányul, azok nemzeti, etnikai minőségében, beleértve a közpolitikai döntéshozatali folyamat minden lépését az ügy napirendre kerülésétől egészen a döntés kihatásának értékeléséig. A vizsgált periódusban egészen a rendszerváltásig ez a személyi kör részt csak a horvát, német, román, szerb, szlovák és szlovén kisebbségeket mint a hivatalosan elismert „nemzetiségeket” fogta át. A cigányságnak legalább „etnikai csoportként” történő elismerése csak 1979-ben, a többi kisebbséggel való egyenrangú státus rögzítése pedig csak a rendszerváltással történhetett meg.

A szakpolitika célja a kisebbség és a többség (jobbára a többséget is képviselő államhatalmi szervek) jogainak és kötelezettségeinek meghatározása. Sajátos szakpolitikai integrációról van szó, amely számos, a kisebbségi sajátosságok megőrzése és lehetséges továbbfejlesztése szempontjából releváns szakpolitikai elemet foglalhat magában, köztük a leginkább kézenfekvő kisebbségi oktatás-, nyelv-, média- és kultúrpolitikákat. Az integráció szélessége és mélysége több tényező következtében kisebbségenként és országonként is eltérhet. Ide sorolandók a kisebbség főbb jellemzői, az ezek alapján aggregált érdekei, az állam politikai vonalvezetése, jogi-adminisztratív berendezkedése, a többség-kisebbség együttélésének tapasztalatai, a múlt meghatározó eseményei, a politikai kultúra, az adott politikai, gazdasági és társadalmi helyzet, valamint nem hagyva figyelmen kívül a média, a potenciális anyaország és egyéb nemzetközi szervezetek szerepét sem. Jelen keretek között az intézményrendszer fogalmát némileg szűkítő értelemben, csupán a politikai döntéshozatal folyamatában részt vevő szereplőkre használjuk, ide értve viszont a kisebbség érdekeit kifejezni, képviselni és érvényesíteni hivatott szervezeteket és közvetítő mechanizmusokat is.

AZ „ÖTVENES ÉVEK” (1948–1956)

A hatalomra kerülő diktatórikus rezsim a kisebbségi egyének és közösségek politikai, jogi helyzetére több vonatkozásban is hátrányos következménnyel járt. A szocialista alkotmányjog a hatalmi ágak elválasztásának és egyensúlyának tagadását, a hatalom egységének elvét képviselte, és nem biztosították a deklarált alapvető állampolgári és kisebbségi jogok intézményes védelmét sem. Már az MDP 1948. júniusi programnyilatkozata, amely a követendő kisebbségpolitikát is érintette, számos deklaratív jellegű, és kevés, a tényleges valóságnak megfelelő elemet tartalmazott.¹ Másfelől viszont a politikatörténeti értelemben vett „ötvenes években” (1948–1956), majd – egy néhány éves átmeneti peridust leszámítva – nagyjából az 1960-es évek végéig, az ezt megelőzőtől gyökeresen eltérő kisebbségpolitikai szemlélet érvényesült, amely áthatotta a korszak intézményeit és jogalkotását. Az úgynevezett automatizmus koncepció szerint a korábbi társadalmi egyenlőtlensé-

¹ Balogh Sándor – Sipos Levente (szerk.): *A magyar állam és a nemzetiségek. A magyarországi nemzetiségi kérdés történetének jogforrásai 1848–1993*. Napvilág: Budapest, 2002. 678.

gek teljes felszámolásának, a szocializmus építésének folyamatában idővel a nemzetiségi kérdés is magától, úgymond automatikusan megoldódik, mégpedig a többséggel azonos jogok biztosításával, illetve az etnikai többség-kisebbség közötti határvonalak elmosódásával, a nemzetiségi közösségek beolvadásával a többségi társadalomba. A propaganda szintjén ugyanakkor folyamatosan fenn kellett tartani az előzékeny kisebbségpolitika látszatát, az egyenjogúság permanens deklarálását.² A társadalom nemzeti-etnikai törésvonalai létezésének negligálásával a kisebbségi identitásokat nem megőrzendő értékeknek, hanem idővel elhalásra ítélt formációknak tartotta, ezért e szakpolitikában évtizedeken át az oda nem figyelés, a ráhagyás, a nem cselekvés politikája volt tetten érhető. Az asszimilációs folyamatok ellen a fentiek jegyében nem tett intézkedéseket, és csak a legalapvetőbb, a közvetlenül megfogalmazni engedett kisebbségi igények valamilyen szintű kielégítését valósította meg, szinte kizárólag csak a kultúra és az oktatás területein. Számos, kisebbségi szempontból fontos létszféra intézményesen és jogilag így úgymond „lefedetlen” volt, miközben a jogszabályokban foglalt elvek és intézkedések sem valósultak meg maradéktalanul.

A fentiekből következik, hogy a korszak kisebbségpolitikájának meghatározó formálói az állampárt vezető szervei lettek. Döntéseik, a jórészt bizalmas párthatározatok (1956, 1958, 1968, 1978) jelölték ki a cselekvés irányait és konkrét teendőit, meghatározva az intézmények tevékenységét és a jogszabályok tartalmi kereteit. A kisebbségi ügynek az 1949-es alkotmányban megfogalmazott oktatási és kulturális dimenzióival,³ valamint a nemzetiségi szövetségek felügyeletével a korszakban csekély létszámú minisztériumi osztályok foglalkoztak: a nemzetiségi oktatásügy a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumban 1949 januárjában létrehozott, a közigazgatási struktúrában évekig a helyét kereső nemzetiségi ügyosztályhoz,⁴ a kulturális szféra pedig az 1949 júniusában megalakult Népművelési Minisztérium nemzetiségi osztályához tartozott.⁵

² Fehér István: *Az utolsó percben. Magyarország nemzetiségei 1945–1990*. Kossuth: Budapest, 1993. 13–14. 139.; Tóth Ágnes (összeáll.): *Pártállam és nemzetiségek (1950–1973)*. Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára: Kecskemét, 2003. 6–7.

³ 1949. évi XX. törvény a Magyar Népköztársaság alkotmányáról. 49. §

⁴ Arató Endre: A nemzetiségi ügyosztály munkája elé. *Köznevelés*, 1949. 3. 43–45. Az osztály 1950 februárjától a Közoktatási, 1953 júliusától pedig az Oktatási Minisztériumban működött tovább.

⁵ Az osztály első vezetője, Bernula Mihály visszaemlékezései szerint Révai József miniszter „megkérdezte, hogy ismeri-e a nemzetiségi kérdés elveit, majd nagy

Az elhanyagoltság ellenére azonban létezett egy csekély mértékben bővülő, és a németek esetében éppen ebben a korszakban kiépülő nemzetiségi intézményrendszer (szövetség, oktatás, sajtó), amely a jog szintjén alig jelent meg. De léte nem csupán a kisebbségek fennmaradásának lehetséges keretét, eszközét jelenthette, hanem az állam részéről a kisebbség tényleges elismerését is.⁶ A kisebbségenként létrejövő egy-egy „demokratikus” szövetség helyzetét súlyosbította, hogy a totalitárius politikai rezsim nem tűrte el, hogy az osztársadalmi érdek mellett bármilyen autonóm, különálló rétegerdek megfogalmazódjanak és képviselve legyenek. A háború után, az elsősorban az oktatás és a nyelvhasználat terén komoly sikereket felmutatni képes déli szláv mozgalom⁷, és az utóbb, 1947-ben életre hívott Magyarországi Délszlávok Demokratikus Szövetsége tevékenységének korlátozása, állami és pártellenőrzés alá helyezése a Kominform 1948. júniusi, Jugoszláviát elítélő határozata után valósult meg, összefüggésben a horvát, szerb és szlovén kisebbségek éveken át tartó hátrányos megkülönböztetésével. A lakosságcsere kapcsán kompromittálódott és kiüresedett szlovák szervezet helyébe a Magyarországi Szlovákok Demokratikus Szövetsége lépett. Ezt az új szervezetet már kommunista vezetéssel hozták létre 1948 végén, akárcsak az év első felében megalakuló román szövetséget.

A nemzetiségi szövetségek addig helyi szervezetekkel is rendelkeztek, melyeket 1950–1952-re fokozatosan felszámoltak, és kizárólag a könnyen kézben tartható, folyamatosan ellenőrzött központok maradtak meg. A hatásköri lista alapján pozícióba helyezett főtítkárok által irányított nemzetiségi vezetőségek pedig teljes mértékben idomultak az egypártrendszer politikai mechanizmusaihoz, a kis létszámuk miatt csekély hatékonyságú és aktuálpolitikai érdekeknek alárendelt működésük

---

vonalakban vázolta az osztály feladatait. Az osztályvezető úgy érezte, hogy a minisztert ez a terület nem nagyon érdekli, nem találja különösebben fontosnak. [...] Minisztersége idején a nemzetiségi kultúra helyzetének áttekintése sohasem került napirendre.” Bernula Mihály: *Pitvarosi krónika. Szubjektív fejezetek a magyarországi szlovákok történetéhez*. Mikszáth: Horpács, 2000. 117.

⁶ Szesztay Ádám: *Nemzetiségi kérdés a Kárpát-medencében 1956–1962. Az ötvenhatos forradalom hatása a kelet-közép-európai kisebbségpolitikára*. MTA Kisebbségkutató Intézet – Gondolat Kiadó Kör: Budapest, 2003. 132–135.

⁷ Ld. Rob Antun: A Magyarországi Délszlávok Demokratikus Szövetségének munkája és feladatai. *Déli Csillag*, 1948. 2–3. 70–72. Tóth Ágnes: A magyarországi délszlávok helyzete és törekvései 1945–1948 (Dokumentumok). In: Iványosi – Szabó Tibor (szerk.): *Bács-Kiskun megye múltjából XII*. Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára: Kecskemét, 1993. 361–382.

lényegében a kultúra és oktatás területeire korlátozódott. A szövetségek budapesti irodáinak és a gyulai román központnak a kisebbségi lakossággal való kapcsolatai minimálisra csökkentek.

A nemzetiségként elismert kisebbségek közül utolsóként kerülhetett sor a német szövetség immár felülről történő életre hívására: az 1955 októberében létrejött Magyarországi Német Dolgozók Kulturális Szövetségének alakuló ülésén csupán hat fő vett részt! A szerveződés a vonatkozó párthatározat értelmében csak a német dolgozók mobilizálására tartott igényt, és kizárólag kulturális szerveződés lett – szemben a többi nemzetiségi szövetség elnevezésével.⁸ A szervezet hivatalos neve csak később, 1956 szeptemberétől lett Magyarországi Német Dolgozók Demokratikus Szövetsége.

A szövetségek számára az említett minisztériumok felügyelete mellett, úgymond tömegszervezetekként az MDP Központi Vezetőségének (KV) Párt- és Tömegszervezeti Osztálya elvi-politikai iránymutatást határozott meg.⁹ Némileg nagyobb mozgásteret jelentett számukra az, amikor az 1954 októberében, a lakosság szélesebb rétegeinek mozgósítására és a választások szervezésére létrejött, különböző szervezeteket összefogó Hazafias Népfront (HNF) keretében tevékenykedhettek.

A kisebbségpolitika helyi szintű alakítói az államhatalom helyi szerveiként létrejött és szigorúan centralizált tanácsok lettek 1950-től. Az országos szinttel ellentétben a megmaradás szempontjából fontos kisebbségi ügyek kezelésére, intézményes becsatornázására nem igen kerülhetett sor a korszakban. E téren csupán az 1954-es második tanács-törvény tett említést a kisebbségi jogokról, amelyek érvényesítését a tanácsoknak biztosítaniuk kellett.¹⁰

A vizsgált periódus jórészt bizalmas kisebbségpolitikai párthatározatai közül az elsőt 1956. május 21-én fogadta el az MDP KV, amely a nemzeti kisebbségek között végzendő politikai, oktatási és kulturális munkáról szólt. Miként a későbbi párthatározatok, e dokumentum első felét is a helyzet áttekintése és értékelése tette ki, majd a következőkben általános és konkrét feladatokat szabott meg. Megállapította, hogy a nemzeti kisebbségekkel való foglalkozás a pártmunka elhanyagolt területének számított. A jogrendszerrel kapcsolatban nem fogalmazott meg

⁸ Poprády Judit: A Magyarországi Németek Szövetségének története. *Fons*, 1995. 2. 225–228.

⁹ Tóth Ágnes: Pártállam és nemzetiségek, i. m. 16.

¹⁰ 1954. évi X. törvény a tanácsokról. 6. § (3) h.

kritikai észrevételeket, hiszen miként korábban, és a korszak egészében is meghatározó mozzanat a helyes elvek, és a teljes egyenjogúság deklarálása volt, legfeljebb a végrehajtás terén mutatkozhattak hibák és hiányosságok: „a nemzeti kisebbségeknek gazdaságilag, politikailag és kulturális szempontból azonos jogaik vannak a magyar dolgozókkal. A helyes politika megvalósításában azonban hibák és hiányosságok vannak.”¹¹

A KÁDÁR-KORSZAK (1956–1989)

a) 1956–1958

A pozícióját és legitimitását megszilárdítani kívánó új politikai vezetés a retorziók, a terror mellett az engedmények eszközét is alkalmazta: a társadalmi támogattságának növelése érdekében a korábbiakhoz képest felértékelte a kisebbségpolitikát, amelynek keretében hozzálátott az intézményrendszer helyreállításához és bővítéséhez. A forradalom bukása után, 1956 decemberében a nemzetiségi osztály státusa még emelkedett: egy miniszterhelyettes közvetlen irányítása alatt álló, önálló minisztériumi főosztállyá alakult, a korábbi két, Oktatási és Népművelési minisztérium összevonásával létrehozott Művelődésügyi Minisztériumban.¹²

A nemzetiségi szövetségeket újjáalakították, de tevékenységük továbbra is erősen korlátozott maradt. A HNF újjászervezésének keretében, 1957 novemberében szlovák aktivisták megalakították a Bács-Kiskun és Békés megyei nemzetiségi bizottságát. A HNF Országos Titkárságának december 17-ei ülésén azonban a nemzetiségi testületek megszervezésének leállítására utasítottak, kimondva, hogy a kisebbségi lakosság aktivizálását más módon kell elérni. A Titkárság 1958. február 18-ai ülésén pedig – a nemzetiségi szövetségek főtitkárainak jelenlétében – olyan határozatot hozott, amelynek értelmében a népfrentbizottságok mellé nem voltak szervezhetőek külön nemzetiségi bizottságok, hanem egyes (megyei, járási, városi, községi) bizottságokba kellett nemzetiségi származású képviselőket beválasztani, a helyi kisebbségi lakosság számárányának megfelelően. Előírányozták, hogy javítani fogják a főtít-

¹¹ Balogh Sándor – Sipos Levente (szerk): A magyar állam és a nemzetiségek, i. m. 682.

¹² Szesztay Ádám: Nemzetiségi kérdés a Kárpát-medencében 1956–1962, i. m. 136.

károk kooptálását az Országos Tanácsba, illetve biztosítani kellett megfelelő számú nemzetiségi jelölt állítását az országgyűlési választásokon.¹³

b) 1958–1967

A kisebbségpolitika felértékelése mellett azonban a háttérben folyamatosan tetten érhető volt egy olyan elgondolás, amely megkérdőjelezte az önálló nemzetiségi intézmények létjogosultságát, de ez a szovjet felső vezetésből kiinduló koncepció csak az évtizedfordulón jutott érvényre. Ráadásul a párt, amely továbbra is a kisebbségpolitika legfontosabb alakítója volt, 1959. szeptemberi állásfoglalásában a sajátosan értelmezett nacionalizmust jelölte meg mint a szocializmus építésére leselkedő egyik legfőbb veszélyt.¹⁴ A cigányság vonatkozásában pedig egy nyílt asszimilációs politika nyert teret mintegy két évtizedre.¹⁵

Az 1956-os párthatározat után, 1958. október 7-én újabb kisebbségpolitikai párthatározatot hozott immár a Magyar Szocialista Munkáspárt Politikai Bizottsága (MSZMP PB), amely az elkövetkező évtizedekre meghatározta a politika irányát, hiszen még az 1970–1980-as években is erre a dokumentumra hivatkoztak.¹⁶ Az alapvető célkitűzést a párthatározat a megkülönböztetéstől mentes, teljes állampolgári egyenlőségben nevezte meg. Az állampolgári lojalitás és a politikai egység jegyében, a kisebbséghez tartozók megítélésének alapja az állampolgári kötelességek teljesítése lett, külön kisebbségi jogokról nem esett szó. A határozat harcot hirdetett a sajátosan értelmezett, többségi és kisebbségi nacionalista jelenségekkel szemben. Kiemelt figyelmet fordított az oktatásra és az intézmények tekintetében a szövetségek munkájára. Az előbbi vonatkozásában előírta, hogy „a politikai tömegmunka eredményeként jelentkező anyanyelvi oktatási igényeket – minden erőltetéstől mentesen – a Művelődésügyi Minisztérium elégítse ki...”. A határozat tehát

¹³ Kóvágó László: *Nemzetiségek a mai Magyarországon*. Kossuth: Budapest, 1981. 103.

¹⁴ Részleteiben ld. Romsics Ignác (szerk.): *Magyar történeti szöveggyűjtemény 1914–1999. II.* Osiris: Budapest, 2000. 223–227.

¹⁵ Ld. Majtényi Balázs – Majtényi György: *Állami romapolitikák. Pro Minoritate*, 2005. Nyár. 69–109. Sággy Erna: *Cigánypolitika Magyarországon 1945–1961. Regio*, 1999. 1.

¹⁶ Szesztay Ádám: *Nemzetiségi kérdés a Kárpát-medencében 1956–1962*, i. m. 195. Kóvágó László: *A nemzetiségi kérdés a Magyar Népköztársaságban* (Tanulmányvázlat). In: Csatári Dániel (szerk.): *Nemzetiségi kérdés – nemzetiségi politika*. Kossuth: Budapest, 1968. 25.

nem számolt a nemzetiségi oktatási intézmények hosszú távú fenntartásával. A nemzetiségi szövetségek eddigi, jórészt a kulturális területre korlátozódó feladatait kiegészítette a politikai nevelőmunkával, amelyet ténylegesen már korábban is elláttak: „mint társadalmi szervezetek állításuk feladatuk középpontjába a szocialista tartalmú politikai és kulturális felvilágosító munkát.”¹⁷ A HNF csatlakozó szerveiként működő szövetségek már formálisan rögzített politikai feladatokat is kaptak, illetve a párhathározat előírta számukra, hogy a munkájuk szélesebb társadalmi alapokra helyezése érdekében tartsanak országos munkaértekezleteket. A felügyeletüket ellátó nemzetiségi osztály vezetője szerint a legfőbb feladatuk a fentiek alapján a párt- és a kormány politikájának közvetítése lett a kisebbségi dolgozók felé, az ország és a párt iránti szeretetre, odaadásra való nevelés, illetve a káros nézetek elleni küzdelem, együttműködve a párt-, tanács-, és tömegszervezetekkel, valamint a HNF-el. Nem külön politikai platformokat képeztek, hanem össznépi feladatok végrehajtásában kellett közreműködniük.¹⁸

A szovjet felső pártvezetés által képviselt, a különálló nemzetiségi intézmények létét elvető integrációs modell hamarosan begyűrűzött Magyarországra, amelynek első jelei már az 1958-as párhathározatban feltűntek. Az átszervezés meghatározó területének az állami egység szempontjából meghatározó fontosságú oktatás számított. A gyakorlatba való átültetés keretében, egy 1960. júniusi minisztériumi körlevél megszüntette Magyarországon a nemzetiségi tannyelvű általános és középiskolákat, amelyek – változatlan elnevezés mellett – már ténylegesen kétnyelvűként funkcionáltak. Az intézkedés kétségkívül az elismert magyarországi nemzeti kisebbségek korszakkal kapcsolatos legnagyobb sérelmét váltotta ki.¹⁹ A hanyatló kisebbségi oktatásügyet, a teret nyerő automatizmus keretében, 1962-ben vették ki a szintén egyre kisebb figyelmet kapó nemzetiségi osztály hatásköréből, és irányításával mindössze egy minisztériumi előadót bíztak meg. 1967-ben – az automatizmus jegyében – magát az osztályt is megszüntették.²⁰

¹⁷ Balogh Sándor – Sipos Levente (szerk.): *A magyar állam és a nemzetiségek*, i. m. 691.

¹⁸ Vendégh Sándor: *A nemzetiségi szövetségek országos munkaértekezlete után. Pártélet*, 1960. 6. 40–45.

¹⁹ Szesztay Ádám: *Az 1960-as nemzetiségi iskolareform*. In: *Osvát Anna – Szarka László (szerk.): Anyanyelv, oktatás – közösségi nyelvhasználat*. Gondolat Kiadói Kör – MTA Kisebbségkutató Intézet: Budapest, 2003. 59.

²⁰ Kóvágó László: *Nemzetiségek a mai Magyarországon*, i. m. 137.

Paradox módon, az államszocialista rendszer ebben az időszakban a nemzetiségként elismert nemzeti kisebbségek országgyűlési képviselőjét viszont megteremtette. A sajátos szocialista parlamenti szisztéma ugyanis folyamatosan ügyelt arra, hogy az országgyűlési képviselők szociális háttere valamelyest leképezze a társadalom összetételét, sokszínűségét, így egyes nemzetiségi vezetők rendre bekerültek az amúgy érdemi törvényhozó és ellenőrző munkát alig végző parlamentbe. E téren már az 1950-es évek végétől, 1958-tól vált gyakorlattá, hogy egyes nemzetiségi szövetségek főtitkárait a HNF listáján bejuttatták a parlamentbe. Előremutató fejleményként értékelhető annak a kisebbségek által jelentősebb számban lakott megyékben élő törekvésnek a megvalósulása, amely helyi és megyei szinten önálló, kisebbségi kérdéssel foglalkozó szervek létrehozását szorgalmazta. Elsőként az országban Vas megyének, a szlovéneknek otthont adó, szentgotthárdi járásában jött létre nemzetiségi bizottság még az 1960-as évek elején – egyelőre járási szinten.

c) 1967–1978

Az 1958-as, meghatározó jelentőségű dokumentumot 1968. szeptember 17-én követte újabb kisebbségpolitikai párthatározat. A PB megállapította, hogy az 1958-ban lefektetett elvek helyesek voltak, ezért nem tartotta szükségesnek új elvi állásfoglalás megfogalmazását. A kisebbségpolitika gyakorlati megvalósítása során kellett csupán az új szükségleteket, követelményeket figyelembe venni, valamint a régóta elhanyagolt feladatokat megoldani, a politika hatékonyságát növelni. Mindazonáltal a dokumentum kijelentette, hogy „nemzetiségi politikánk egyértelműen és határozottan elveti a nemzetiségek asszimilációja siettetésének koncepcióját.”²¹ A párthatározat nem szentelt azonban figyelmet a kisebbségek körében jelentkező, tömeges természetes beolvadásnak. Továbbra is hangsúlyos elemet képezett a nacionalizmus elleni küzdelem, amely 1968-ban már nem az ilyen típusú, többségi és kisebbségi megnyilvánulások elítélését, hanem a kérdés nemzetközi szintű előtérbe kerülésével, a Német Szövetségi Köztársaságban és a szocialista országokban tapasztalható, sajátosan értelmezett nacionalizmus visszautasítását jelentette. A határozat nem állt messze

---

²¹ Balogh Sándor – Sipos Levente (szerk.): *A magyar állam és a nemzetiségek*, i. m. 716.

a valóságtól, amikor megállapította, hogy a legtöbb probléma a nemzetiségi oktatás terén mutatkozott az 1960-as évek végén.

Az 1968-as párthatározat időszakától kezdve, még bizonytalan körvonalakkal bár, de az elméleti és gyakorlati vonatkozásokat egyaránt érintő kisebbségpolitikai reform volt kibontakozóban Magyarországon. Alapvető kiváltó okai a legitimitását erősíteni szándékozó központi hatalom törekvései, a kisebbségi kérdések iránt világszerte megnőtt érdeklődés, és ennek keretében a határon túli magyar kisebbségek kérdésének az anyaországi közéletben való felszínre kerülése voltak. Közvetlen következménye az lett, hogy megindult a kérdés hazai és határon túli magyar vetületeivel való, gyakorta tudományos igényű foglalkozás.²² Nagy hatású volt az újjászervezett nemzetiségi osztály első vezetőjének, Kővágó Lászlónak a tanulmánya és annak vitája, amelyet 1967 második felében, az MSZMP KB Társadalomtudományi Intézetében tartottak meg.²³ Bár továbbra is azt kellett hangsúlyozni, hogy nincsenek megoldatlan elvi alapkérdések, de azért a nemzetiségek ügyével folyamatosan foglalkozni kell. Az írás egy sor fontos tárgykörre, komplex hiányosságra, köztük a nemzetiségi oktatás problémáira mutatott rá, és nézett szembe korábban elhallgatott folyamatokkal, bár a hazai kisebbségi jog és jogalkotás hiányosságai legfeljebb csak közvetve jelenhettek meg. A jövőre nézve a dolgozat hangsúlyozta a világos helyzetkép kialakításának szükségességét, annak tudatosítását, hogy a kérdés az automatizmus-konceptióval szemben még hosszú ideig fennmarad, valamint el kellett érni azt is, hogy a nemzetiségi igények megfogalmazásának nem tárgyai, hanem alanyai legyenek a hazai nemzetiségek és képviselőik. A későbbiekre nézve fontos megállapítás volt az is, hogy „nemzetiségük úgyszólván predesztinálja őket Magyarország internacionalista kapcsolatainak ápolására, olyan feladatot állít eléjük, hogy a magyar nemzet és a szomszédos népek kapcsolatának természetes hídját alkossák.”²⁴

Románia kisebbségpolitikájával, az ottani magyarság helyzetével kapcsolatos magyarországi bírálatok már az 1960-as évek második felében megfogalmazódtak, amelyeket Moszkva is el tudott fogadni. A célkitűzés a kérdés szigorú belügyként való kezelésének meghala-

²² Különösen az utóbbi vonatkozásról ld. Bárdi Nándor: *Tény és való. A budapesti kormányzatok és a határon túli magyarság kapcsolattörténete*. Kalligram: Pozsony, 2004. 93–94.

²³ Kővágó László: A nemzetiségi kérdés a Magyar Népköztársaságban, i. m.

²⁴ Uo. 52.

dása, a kisebbségeknek a kétoldalú kapcsolatokba való beemelése, illetve az anyaország és kisebbség kapcsolatainak erősítése lett, az így megvalósuló konstruktív szerepük hangsúlyozásával. A határon túli magyarok helyzetének javítását nem csupán az antinacionalista szocialista hazafiság előtérbe helyezésével,²⁵ hanem a hazai kisebbségekkel szemben tanúsított, kölcsönös előzékenységgel is el kívánta érni a magyarországi politikai vezetés.²⁶ A nemzetiségekkel szembeni pozitív magatartásnak ezt az 1970-es évek elejére előtérbe kerülő koncepcióját lenini nemzetiségi politikának nevezték, míg a kisebbségek államközi kapcsolatokban játszott, és már az 1960-as években aláhúzott pozitív szerepét az engelsi hídszerrep névvel illették. A kibontakozó lenini nemzetiségi politika azt jelentette, hogy „kölcsönösen megadni minden nemzeti kisebbségnek száma, fejlettségi foka, igénye szerint, ami létének, anyanyelvének és kultúrájának megtartásához szükséges.”²⁷

Mivel a hazai nemzetiségek és a határon túli magyarok számarányai között többszörös eltérések mutatkoztak, ezért azt hangsúlyozták, hogy elvi kérdésről van szó, tekintet nélkül létszámokra és arányokra. Az addigiakban a beolvadást célzó, de már az új megközelítést magáévá tevő kisebbségpolitika tehát nagyobb figyelmet tanúsított a kisebbségi szempontok iránt, illetve a hangsúlyt a kisebbségi nyelv és identitás megőrzésére helyezte az oktatási és művelődési igények felkeltésével és kielégítésével annak érdekében, hogy az érintettek vitális közösségeként játszhasanak szerepet Magyarország államközi kapcsolataiban. Ezeket az igényeket a kitelepítés, a lakosságcsere, a diszkrimináció és az

²⁵ Az MSZMP KB mellett működő Kultúrpolitikai Munkaközösség 1974 szeptemberében adta ki „A szocialista hazafiság és proletár internacionalizmus időszerű kérdései” c. állásfoglalását, amely az 1959-es dokumentumhoz képest alapvető változásokat hozott a kérdés megítélésében. Romsics Ignác: *Magyarország története a XX. században*. Osiris: Budapest, 2001. 516.

²⁶ Tilkovszky Lóránt: *Nemzetiségi politika Magyarországon a 20. században*. Csokonai: Debrecen, 1998. 162. Heuberger, Valeria: Die ungarische Nationalitätenpolitik von 1968–1991. In: Seewann, Gerhard (hrsg.): *Minderheitenfragen in Südosteuropa*. R. Oldenbourg Verlag: München, 1992. 205.

²⁷ Kósa László: Nemzetiségek a mai Magyarországon. *Valóság*, 1969. 4. 22. Seewann, Gerhard: Minderheitenfragen aus Budapester Sicht. Ungarns Nationalitäten – magyarische Minderheiten. *Südosteuropa*, 1984. 1. 8. Tilkovszky Lóránt: Nemzetiségi politika Magyarországon, i. m. 166. A koncepcionális hivatkozásokat ld. Lenin, V. I.: A nemzetiségek, illetve az „automatizálás” kérdéséhez. In: *Marx – Engels – Lenin a nemzeti kérdésről*. Kossuth: Budapest, 1965. 478. Engels, Friedrich: Mi köze a munkásosztálynak Lengyelországhoz? *Uo.* 116.

automatizmus által elbizonytalanított, a közösségek léte számára kedvezőtlen társadalmi-gazdasági változások által érintett, nyelvcsere és identitásváltás előtt álló kisebbségeknél aligha sikerült tömeges méretekben életre hívnia, és így ez a koncepció is hosszú távon a kifulladásra volt ítélve.²⁸ Dilemmaként jelentkezett ugyanakkor, hogy Magyarország nem térhetett könnyen napirendre a hazai kisebbségek természetes asszimilációja felett, miközben el kívánta ítélni a magyar kisebbségekre nehezedő asszimilációs nyomást, de ezzel párhuzamosan a célul kitűzött szocializmus építése, a fokozott modernizáció és urbanizáció a hagyományos kisebbségi kötelékek gyengítésének irányába hatott.²⁹ Ráadásul a koncepcionális váltás már eleve magában hordozott egy korlátozó tényezőt, nevezetesen azt, hogy a kisebbségi kérdés intézményes-jogi kezelését a továbbiakban is leginkább a kultúra és az oktatás területeire szorította, ezek terén kívánt elsősorban látványos és gyors eredményeket elérni. A megélt nemzeti és művelődési élet közepette tehát az érintettek nagyobb része passzív maradt, amely a forrásokban úgy jelent meg, hogy a kisebbségi lakosság számára nagyobb lehetőségek voltak adottak, mint amelyekkel élt, amelyeket ténylegesen kihasznált.

Az 1970-es években született, a kisebbségek jogi, politikai helyzetéről közölt írások és korabeli hivatalos megnyilatkozások a már megoldott elvi alapkérdéseket, a kérdés állandó napirenden tartásának szükségességét, és végül de nem utolsósorban a különböző jogszabályokban biztosított, és állításuk szerint ténylegesen meg is valósuló egyenjogúságot emelték ki. A lenini elv követése jegyében azonban korántsem elégedhettek meg az egyenlőség formális biztosításával, ezért szükséges és indokolt volt a nyelv, a kultúra és az oktatás vonatkozásában külön jogok rögzítése. Ezek érvényre juttatásának feladata a központi állami szerveket (Országgyűlés, Elnöki Tanács, Minisztertanács), a Nemzetiségi Tanácsadó Bizottságokat, a tanácsokat és a szövetségeket illette meg. A helyes politikának így legfőbb eredménye a teljes gazdasági, politikai és kulturális egyenjogúság gyakorlatban való megvalósulása lett.³⁰ A tanul-

²⁸ Ezzel kapcsolatban Kádár János a PB 1983. június 21-i ülésén, az 1976-os emigrációs határozat vitájában „bizonyos értelemben forszírozott nemzetiségi politikáról” beszélt. Ld. Csizmadia Ervin: *A magyar demokratikus ellenzék 1968–1988. Dokumentumok*. T-Twins: Budapest, 1995. 202.

²⁹ Vago, Raphael: *The Grandchildren of Trianon. Hungary and the Hungarian Minority in the Communist States*. Boulder: Columbia UP, 1989. 129–130.

³⁰ Budzsákliá Máttyás: Nemzetiségi egyenjogúság és jogok a Magyar Népköztársaságban. *Állam és Igazgatás*, 1974. 9. 785–801.; Herczeg Ferenc: Nemzetiségi

mányok nem szentelhettek figyelmet és teret a jogalkotás hiányosságainak, a jogszabályok által szabályozott területek kisebbségi szempontból széttagolt, következetlen és meglehetősen hiányos voltának, valamint a végrehajtás során jelentkező anomáliáknak, nevezetesen a végrehajtásért felelős apparátusok jelentős részének nemtörődömségének, a biztosított jogok gyakorlatban való használatának komoly hiányának, amelynek következtében a formális jogok jórészt egy szimbolikus, deklaratív jellegű mezőben mozogtak csupán.

Természetesen a kibontakozó újfajta szemlélet és az 1968-as párt-határozat nem nélkülözte a jogi (1972-es alkotmánymódosítás) és intézményes következményeket. Az elfogadását követően, 1968. október elsején ismét felállították a Művelődési Minisztérium nem sokkal korábban felszámolt Nemzetiségi Osztályát. A kisebbségpolitikai szemléletváltás jegyében sorra alakultak a korábban nem létezett államigazgatási, oktatási, művelődési bizottságok, társaságok, tanszékek, szekciók, amelyek léte már önmagában a kérdés megnőtt jelentőségére mutatott rá. A parlamenti képviselő az 1970-es évek második felében annyiban módosult, hogy a négy szövetségből két főtítkárt a HNF Országos Elnökségének tagjai, míg a másik kettőt az Országgyűlés tagjai közé választották. A nemzetiségpolitika dicséretével, igazolásával foglalkozó korabeli forrásokban rendre visszatérő elemnek bizonyult a nemzetiségi származású országgyűlési képviselők és tanácsstagok létszamarányos, vagy azt meghaladó képviselőtének megemlítése.³¹ Ugyanakkor nyilvánvaló volt, hogy a nemzetiségi származású tanácsstagoknak és országgyűlési képviselőknek, ha egyáltalán felvállalták, akkor sem nyílt komoly politikai tér a kisebbségi érdekek megjelenítésére és képviselőtére a helyi és országos szinteken. „Nincsenek tehát olyan képviselőink vagy tanácsstagjaink, akik valamiféle kizárólagossággal kifejezetten egy nemzetiség érdekeit képviselnék a parlamentben vagy a tanácsban. Erre nincs is szükség.” – áll egy korabeli összefoglaló munkában.³²

Szintén a kisebbségpolitikai progressziót képviselte a harmadik tanács-törvény, amelynek hatására a tanácsok nem kizárólag helyi államhatalmi, hanem a demokratikus centralizmus alapján működő, önkormányzati-népképviselői szervek is lettek. Meghaladva a korábbi szövegeztést,

---

politikánk eredményei és feladatai. *Pártélet*, 1978. 4. 36–41.

³¹ Kóvágó László: Nemzetiségek a mai Magyarországon, i. m. 91.

³² Áts Erika (összeáll.): *Több nyelven – egy akarattal. Nemzetiségek a Magyar Népköztársaságban*. Népművelési Propaganda Iroda: Budapest, 1976. 20.

a tanácsoknak 1971-től, a tevékenységük során kötelessége volt „érvényre juttatni” a nemzetiségek jogait.³³ A nemzetiségi bizottságok terén, a már említett Vas megyében jött létre a megyei tanács nemzetiségi tanácsadó bizottsága. A példát az 1970-es években több megye (pl.: Baranya, Nógrád, Csongrád, Borsod-Abaúj-Zemplén, Pest, Szabolcs-Szatmár, Zala) követte nemzetiségi bizottság vagy albizottság kialakításával, amelyek vagy a megyei tanácshoz, vagy a HNF megyei szervezetéhez tartoztak. Rendszerük azonban csak az 1978-as párthatározatot követően vált teljessé az országban. Megalakulásuk egyfelől jelezte a kérdés megnőtt jelentőségét, a területi szintű intézményes kezelés szükségességét, másfelől viszont hangsúlyozni kell az eleve korlátozott mozgásterüket is, hiszen jobbra csak javaslattevő, segítségnyújtó, összehangoló és ellenőrző funkciókkal bírtak az amúgy évente alig néhányszor összeülő testületek.³⁴

A tanácsadó bizottságok rendszere az országos szintre is kiterjedt. 1971 áprilisában született meg a vonatkozó miniszteri utasítás, de csupán egy évvel később alakult meg a Nemzetiségi Tanácsadó Bizottság a művelődési miniszter testületéeként.³⁵ Az évente mindössze 1–3-szor üléselő bizottság alapvetően véleményező, javaslattevő, döntés-előkészítő feladatokat látott el. Munkájában a Művelődési, Kültügy-, Pénzügyminisztériumok, a Minisztertanács Tanácsszervek Hivatalának és Tájékoztatói Hivatalának, az MSZMP KB Tudományos, Közoktatási és Kulturális Osztályának, Társadalomtudományi Intézetének, a Kommunista Ifjúsági Szövetség Központi Bizottságának, a HNF Országos Tanácsának, és a négy nemzetiségi szövetségnek a képviselői vettek részt.³⁶ A minisztérium 1974. júniusi kettéválásával a bizottság Orbán László kulturális miniszter tanácsadó testületeként funkcionált tovább, a Polinszky Károly vezette oktatási tárcánál pedig 1975 augusztusában hívták életre hasonló funkciókkal a Nemzetiségi Oktatási Bizottságot.³⁷ A kulturális miniszter feladata lett a műve-

³³ 1971. évi I. törvény a tanácsokról. 9. § (1) e.

³⁴ Arday Lajos – Joó Rudolf – Székely András Bertalan: Nemzetiségi kultúra és nemzetiségi politika Magyarországon. *Magyar Tudomány*, 1985. 11. 819. Arday Lajos: A megyei nemzetiségi bizottságok működése (1986). (Kézirat) Országos Idegennyelvű Könyvtár Nemzetiségi Dokumentáció.

³⁵ 122/1971. MM utasítás a Nemzetiségi Tanácsadó Bizottság létesítéséről.

³⁶ Kővágó László: Nemzetiségek a mai Magyarországon, i. m. 100.

³⁷ 122/1975. OM utasítás a Nemzetiségi Oktatási Bizottság létrehozására. A bizottság munkájában részt vettek a két minisztérium érintett főosztályainak, és az Országos Pedagógiai Intézet képviselői. A bizottság üléseire meg kellett hívni a négy nemzetiségi szövetség képviselőit is.

lődési, művészeti területek irányítása, a közép- és hosszú-távú fejlesztési koncepciók kidolgozása, valamint a kulturális intézmények működésének szabályozása. Ágazati szakterületei közé került „a nemzetiségi kultúrák gondozása”, de a feladatainak részletezésekor nem a haladóbb megfogalmazású 1972-es, hanem az eredeti, 1949-es alkotmányszöveget vették elő: „a kulturális miniszter fő feladatai: [...] biztosítja a nemzetiségi lakosság számára a sajátos nemzeti kultúra ápolásának lehetőségét.”³⁸ Ezzel szemben, az oktatási miniszter feladatainak meghatározása már a módosított alaptörvény rendelkezését követte: „biztosítja a nemzetiségi lakosság számára az anyanyelvi oktatást.”³⁹

Az 1970-es évek elején a HNF is határozatokat hozott a kisebbségpolitikai feladatairól, illetve a nemzetiségi szövetségekkel való együttműködéséről. Az utóbbiak keretében igen fontos átalakulás zajlott le az elkövetkező két évtizedben, mindenekelőtt a szövetségek kapcsolataiban és struktúráiban, ugyanis a szövetségek a politikai és kulturális szervező feladatok ellátása közepette szoros kapcsolatokat építettek ki a nemzeti-ségi kérdésben érintett igazgatási és művelődési szervekkel.⁴⁰ A politikai funkciók magukban foglalták – a fentebb ismertetett részvétel mellett – a kisebbséget érintő kérdésekben, valamennyi állami és társadalmi szervezetnél viszonylag gyenge, és csak korlátozottan érvényesülő javaslatévteli és konzultációs jogosítványokat. A szervezetek felépítésében pedig egy lassú, fokozatos demokratizálódási folyamat indult meg, amelynek keretében megnőtt a választott tisztviselők és testületek szerepe, és egész tevékenységük kiszélesedett, közelebb került a nemzetiségi lakossághoz. Alapvető feladatuk azonban továbbra is az volt, hogy az alkotmány alapján „politikai és kulturális szervező-, illetve nevelőmunkával segítsék a nemzetiségi állampolgárok részvételét a szocialista kultúrájuk építésében, az anyanyelv tanulásában és használatában, valamint saját kultúrájuk megőrzésében és ápolásában.”⁴¹ A valós, lokális kisebbségi érdekeket artikulálni képes helyi, területi szervezeteik megalakítására azonban az 1980-as évek végéig várniuk kellett, akárcsak a követett

³⁸ 1030/1974. (VI. 22.) MT határozat a kulturális miniszter feladatköréről. 2. 3.

³⁹ 1031/1974. (VI. 22.) MT határozat az oktatási miniszter feladatköréről. 3.

⁴⁰ Többek között a Tudományos Ismeretterjesztő Társulattal, a Népművelési Intézettel, a Kórusok Országos Tanácsával, a Kommunista Ifjúsági Szövetség Központi Bizottságával, az Országos Pedagógiai Intézettel, illetve a Fogyasztási Szövetkezetek Országos Tanácsával.

⁴¹ Áts Erika: *Több nyelven – egy akarattal*, i. m. 25.

kisebbségpolitikai irányvonal átfogó, nyilvános bírálatának lehetőségére. Mindezen folyamatok vezethettek el évtizedes távlatokban oda, hogy a rendszerváltozás időszakára a szervezetekben megteremtődtek a valós érdekképviselet bizonyos feltételei.

d) 1978–1987

Az 1974 nyarán kettéválasztott Kulturális és Oktatási Minisztériumokat 1980 júniusában ismét egyesítették, a Pozsgay Imre vezette Művelődési Minisztérium keretében. A miniszter feladat- és hatáskörébe tartoztak a nevelési-oktatási, és művelődési intézmények és területek, köztük a kisebbségpolitika alkotmányban rögzített feladatai és kötelezettségei, nevezetesen az anyanyelvi oktatás és a nemzetiségi kultúrák ápolása.⁴² Pozsgay a minisztersége (1980–1982) idején újjászervezte a véleményező, javaslattevő feladatokkal megbízott, állami és társadalmi szervezetek képviselőiből álló Nemzetiségi Tanácsadó Bizottságot, és a minisztériumi osztály ennek a testületnek a titkárságaként dolgozott tovább. Bővült a helyi nemzetiségi bizottságok köre is: az 1980-as évek első felében már települési szinten is létrejöttek – kezdetben a jelentős kisebbségi lakossággal bíró városokban (Bonyhád, Mohács), majd idővel több nemzetiségi településen (Bóly, Mecseknádasd, Himesháza, Felsőszentmárton, Somberek, Villány, Szalánta stb.) és az évtized végén Békéscsabán is.⁴³ 1988 februárjában a Bács-Kiskun megyei tanács hozott létre nemzetiségi titkári hivatalt. A korszakban azonban mindezen erőfeszítések ellenére a kisebbségpolitikai feladatok továbbra sem igen integrálódtak a helyi-területi teendők közé, az államszocialista rendszer sajátosságaiból adódóan a döntések többnyire feljebb kerültek, és az alsóbb szintek már felülről kapott feladatként értelmezték azokat.

Előremutató fejlemény volt viszont az, hogy 1979-ben már felmerült a nemzetiségi törvény megalkotásának szükségessége: Samu Mihály professzor felkérésre elkészített tervezetével Pozsgay Imre és Markója

⁴² 1028/1980. (VII. 23.) MT határozat a művelődési miniszter feladatköréről. 4.

⁴³ Arday Lajos – Joó Rudolf – Székely András Bertalan: Nemzetiségi kultúra és nemzetiségi politika, i. m. 819.; Arday Lajos: A megyei nemzetiségi bizottságok működése, i. m. 8.; Arday Lajos – Joó Rudolf: A nemzetiségi politika és a nemzetiségi jogok rendszerének néhány fontosabb vonása Magyarországon. In: Arday Lajos – Joó Rudolf – Tarján G. Gábor (szerk.): *Magyarok és szlovének. Együttélésük és együttműködésük a jugoszláv-magyar határ mentén*. II. kötet. Szlovének a Rába-vídeden (Magyarország). Állami Gorkij Könyvtár: Budapest, 1987. 442.

Imre miniszterek egyetértettek, de Korom Mihály, a jogalkotást felügyelő KB-titkár nem fogadta el.⁴⁴ Ezt követően a törvény követelése a párton kívüli ellenzék írsaiban és programjaiban nyert teret. A parlamenti képviselet terén némi változást a választójogról szóló 1983. évi III. törvény hozott, mert a jogszabály által életre hívott országos listán juttatták mandátumhoz a négy szövetség vezető tisztségviselőit az 1985. júniusi választások alkalmával.⁴⁵

A szövetségekben zajló, a demokratizálás irányába ható folyamat az évtized közepétől jelentős igénnyé formálta a helyi, megyei szervezetek megalakításának szükségességét, hiszen komoly ellentmondás feszült a szervezetek bővülő feladatai és belső struktúrái között. A megyei tanács elnökhelyettesének javaslatára a délszláv és a német szövetségek 1985 nyarán úgy kísérelték meg a kérdést megoldani, hogy – még a Hazafias Népfront keretében – a szövetségek országos választmányainak baranyai tagjaiból megyei/regionális munkacsoportok alakultak, amelyek léte és működése némi lehetőséget teremtett a kisebbségek által jelentősebb számban lakott megye és a tágabb dél-dunántúli régió sajátos érdekeinek megjelenítésére.⁴⁶ Ezek mintájára, Szentgotthárd székhellyel, 1986 februárjában, a délszláv szövetséggel elégedetlen szlovének is külön szekciót alakítottak a szövetség és a HNF javaslatára.⁴⁷ A szövetségek fokozatos demokratizálása, egyre inkább előtérbe kerülő érdeképviseleti, -védelmi politikai szerepfelfogása, valamint a felpuhuló politikai-hatalmi viszonyok közepette lassan tér nyílt a követett kisebbségpolitika bírálataira is. Jakab Róbertné, aki 1983 novembere óta töltötte be a szlovák szövetség főtitkári tisztségét, 1986 végén bizalmas feljegyzést készített Pozsgay Imrénék, a HNF főtitkárának, Szűrös Mátyásnak, az MSZMP KB külügyi osztályának titkárának, valamint az Agitációs

⁴⁴ Bodáné Pálok Judit: A magyar kisebbségi törvény megszületésének körülményei. *Acta Humana. Emberi jogi közlemények*, 1993. 12–13. 26.; Győri Szabó Róbert: *Kisebbségpolitikai rendszerváltás Magyarországon a Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Kollégium és Titkárság történetének tükrében (1989–1990)*. Osiris: Budapest, 1998. 99–100.

⁴⁵ Pap András László: Kisebbségi képviselet a magyar Országgyűlésben: modellek. *Pro Minoritate*, 2003. Nyár. 6. Arday Lajos – Joó Rudolf – Székely András Bertalan: *Nemzetiségi kultúra és nemzetiségi politika*, i. m. 818.

⁴⁶ Stark Ferenc: A nemzetiségpolitikai funkciók ellátására (is) hivatott intézmények működése (Kézirat, Budapest, 1987. szeptember 18.). Magyar Országos Levéltár (MOL) XIX-J-1-k Külügyminisztérium (KÜM) 1989. évi adminisztratív iratok 5. d.

⁴⁷ Bartakovics Ferenc: Jelentés az MDSSZ Szlovén OV- tagok csoportjának munkájáról (1986–1988.). (Szentgotthárd, 1988. május). MOL M-KS 288. f. 36/1988/101. ó. e. Tu/440/5.

és Propaganda Osztálynak. A feljegyzése alapjaiban érintette a korabeli kisebbségpolitika ellentmondásait, alapvető hiányosságait. Rámutatott, hogy a deklarált elveknek nem voltak meg valamennyi társadalomszervezési szinten az intézményes garanciái (leginkább a nyelvhasználat, közművelődés, oktatás, és tömegtájékoztatás területein), így azok a gyakorlatban nem érvényesültek. Az évtizedek óta, a pusztán csak a művelődéspolitikára szorító megközelítés és jogalkotás alapvetően elhibázott voltára világított rá, amikor kijelentette, hogy a komplex, adott társadalmi réteget érintő problematikát nem lehetett kizárólag az addigiakban alkalmazott kulturális szakpolitikai eszközökkel kezelni, hiszen az ezen kívül eső területek teljesen ellátatlanok maradtak. Javasolta, hogy a szövetségek a Művelődésügyi Minisztériumból kerüljenek át közvetlenül a minisztertanács felügyelete alá.⁴⁸ A kisebbségpolitika hibás intézményes kezelését a nemzetiségi osztály vezetőjének már idézett 1987-es feljegyzése is sérelmezte.⁴⁹

KISEBBSÉGPOLITIKA ÉS RENDSZERVÁLTÁS (1988–1993)

Az 1980-as évek végére – kiváltképp a határon túli magyar közösségek, és elsősorban a romániai magyar kisebbség helyzete látványos romlásának hatására – a magyarországi politikai, társadalmi és tudományos közéletben a korábbiaknál sokkal hangsúlyosabban került előtérbe a kisebbségi kérdéssel való foglalkozás. Mindez idővel – összefüggésben a politikai rendszerváltás eseményeivel – igen komoly változásokat indukált a hazai kisebbségpolitikában, mind annak szemléletében, intézményrendszerében, a szereplőinek politikai magatartásában, valamint a jogalkotásában. Ennek a rendkívül összetett jelenségnek a keretében került a felszínre a hazai kisebbségpolitikai koncepció és gyakorlat, a kisebbségi jogok rendszere felülvizsgálatának, valamint autonóm kisebbségi szervezetek megteremtésének szükségessége, amelyeket a KB külügyi osztályának helyettes vezetői már 1988 elején szorgalmaztak.⁵⁰ Az év folyamán világgossá vált az is, hogy a kivezető utat egy korszerű, az érdekelt kisebb-

⁴⁸ Fehér István: Az utolsó percben, i. m. 251–252.; Szlováknak lenni Magyarországon (2). Jakab Róbertné: Senki ne féljen! *Népszava*, 1991. április 5. 10.

⁴⁹ Stark Ferenc: A nemzetiségpolitikai funkciók ellátására (is) hivatott intézmények működése, i. m.

⁵⁰ Szokai Imre – Tabajdi Csaba: Mai politikánk és a nemzetiségi kérdés. *Magyar Nemzet*, 1988. február 10. 10–11.

ségek igényeit, törekvéseit tükröző, a közösségeknek fennmaradást és fejlődést lehetővé tevő kisebbségi törvény jelentheti, amely alapelveinek, a későbbi párthatározat előkészítése már 1988 márciusában, a HNF-hez köthető kezdeményezést követően megkezdődött a KB Tudományos, Közoktatási és Kulturális Osztályán.⁵¹ A munka, amelybe a kisebbségi kérdés neves tudományos kutatói és a nemzetiségi szövetségek vezetői is bekapcsolódtak, 1988. november 22-én az MSZMP KB állásfoglalását eredményezte, amely „a nemzetiségi politika továbbfejlesztéséről és a nemzetiségi törvény irányelveiről” címet viselte.⁵² A dokumentum a kisebbségpolitikai döntések megvalósítását kritizálta, és a majdani jogi normában aktív, kisebbségvédelmi szemléletű, támogató jellegű politika kialakítása mellett szállt síkra. Felhívta a figyelmet a jogszabály hiányára is: „az alkotmány – az állampolgárok alapvető jogairól és kötelességeiről szóló fejezetben – 1949 óta rendelkezik a Magyarországon élő nemzetiségek egyenjogúságáról, anyanyelvük használatáról, anyanyelven történő oktatásuk, valamint saját kultúrájuk megőrzésének és ápolásának jogáról. Jogrendszerünkben azonban hiányzik a nemzetiségi jogok átfogó, korszerű és a szükséges mértékig részletes szabályozása.”⁵³ Ennek pótlására „a Magyar Népköztársaság szocialista elveken alapuló nemzetiségpolitikai törekvéseit az alkotmány megújítása mellett önálló nemzetiségi törvény megalkotásában is ki kell fejezni.”⁵⁴ A fontos koncepcionális elemeket és kisebbségi jogokat taglaló dokumentum szerint meg kell adni a lehetőséget, hogy „a magukat cigányoknak valló magyar állampolgárok szervezeteik révén kezdeményezhessék a nemzetiséggé válásukat.”⁵⁵ A függelékben arra tett javaslatot, hogy a törvény csak azokat a nemzetiségeket sorolja fel – nyitott, később bővíthető formában –, amelyekkel kapcsolatban az állam anyagi konzekvenciákkal járó kötelezettségeket vállal. A feltüntetést az állampolgárok megbízásából az országos szervezeteik kezdeményezhették volna. A szervezeti és végrehajtási intézkedéseknél javasolta egy Nemzetiségi Konzultatív Bizottság felállítását, amely

⁵¹ Radics Katalin felkérő levele a nemzetiségi törvény koncepciójának kimunkálására létrejövő bizottságban való részvételre (Budapest, 1988. március 4.). MOL M-KS 288. f. 36/1988/105. ó. e. Tu/239.

⁵² Balogh Sándor – Sipos Levente (szerk.): *A magyar állam és a nemzetiségek*, i. m. 735–740.

⁵³ Uo. 735.

⁵⁴ Uo. 736.

⁵⁵ Uo.

a minisztertanács illetékes tagjainak közvetlen felügyelete alatt állt, és tanácsadó-konzultatív testületként funkcionált volna.

A meghatározó politikai és társadalmi eseményeket magában foglaló 1989-es évhez közeledve, az állampárton kívül szerveződő ellenzéki, valamint a párton belül egyre inkább teret nyerő reformerőknek kisebbségi kérdésekben való intézményes együttműködésére teremtett lehetőséget a pártvezetés fiatalabb korosztályát képviselő Pozsgay Imre társadalompolitikai államminiszterre történő kinevezése 1988 közepén.⁵⁶ A feladat- és hatáskörét kijelölő rendelet hangsúlyos helyet biztosított a nemzetiségi kérdésnek. A jogszabály értelmében a miniszter koordinálta a nemzetiségekkel összefüggő állami tevékenységet, ellátta a nemzetiségi szövetségekkel kapcsolatos állami feladatokat, illetve a kormányzati szintű döntéseket igénylő kérdésekben előterjesztéseket dolgozott ki a minisztertanács számára.⁵⁷

A szövetségek 1988 végi kongresszusainak hatására megindult a szervezetek átalakítása, korszerű, helyi és megyei alapszervezetekkel, tagsággal rendelkező társadalmi egyesületekké alakulása, amelyek már a kisebbségi lakosság alulról érkező érdekeit, szükségleteit gyűjtötték be és jelenítették meg a politikai döntéshozók irányába.⁵⁸ Idővel az elnevezéseikből elhagyták a korábban rájuk erőltetett „demokratikus” jelzőt. A kisebbségi civil szféra kialakulásának további, jövőbe mutató fejleményei lettek az 1989 elején biztosított egyesülési jog nyomán a szervezeti pluralizmus kialakulása egyes kisebbségeknél, valamint a cigányság és az el nem ismert nemzeti kisebbségek további érdekszervezeteinek létrejötte. A kisebbségi érdekek összefogására 1990 februárjában alakult meg a rövid életű Magyarországi Nemzeti Kisebbségek Uniója, majd 1991 januárjában a kisebbségi törvény előkészítése során sikeresebbnek bizonyuló Magyarországi Nemzeti és Etnikai Kisebbségek Kerekasztala.

A minisztertanács 1988 őszén már határozatot hozott egy bizottság létrehozásáról, amely a hazai kisebbségekkel és a határon túli magyarokkal összefüggő teendőket volt hivatott ellátni.⁵⁹ A határon túli magyar és

⁵⁶ Győri Szabó Róbert: Kisebbségpolitikai rendszerváltás Magyarországon, i. m. 10. 60/1988. (VII. 22.) MT rendelet az államminiszter feladatáról és hatásköréről. 1. §. b.

⁵⁸ Ld. Fehér István: Az utolsó percben, i. m. 262–263.; Znorovszky Attila: Nemzetiségi művelődés – nemzetiségi közérzet. *Népművelés*, 1989. 5. 14.

⁵⁹ 3238/1988. (IX. 22.) MT határozat a nemzetiségiakkal és a külföldön élő magyarokkal foglalkozó bizottság létrehozásáról.

a hazai kisebbségi kérdésekben az intézményes együttműködés, a rendszerváltás utáni koncepcionális alapok lerakása az 1988. november végén hivatalba lépett Németh-kormány alatt vehette kezdetét. 1989 áprilisában született döntés a Nemzetiségi (később Nemzeti és Etnikai Kisebbségi) Kollégium felállításáról,⁶⁰ amely ténylegesen az év júniusában, Pozsgay államminiszter elnöklete alatt jött létre. A határozat egyidejűleg megszüntette a Nemzetiségi Tanácsadó Bizottságot, és a minisztertanács döntés-előkészítő, értékelő, véleményező-tanácsadó testületként, döntési jogosítványok nélkül létrehozta a Kollégiumot. Alapvető feladatai „a nemzetiségi politika megvalósításában részt vevő állami szervek, társadalmi szervezetek tevékenységének összehangolása, a hazai nemzetiségek és más etnikumok jogszabályokban biztosított egyéni és kollektív jogainak érvényesítését szolgáló állami feladatok összehangolása, továbbá az ország határain kívül élő magyarság helyzetének figyelemmel kísérése, a velük való kapcsolattartás feladatainak meghatározása” lettek. Segítette a minisztertanácsot a döntés-előkészítésben, a kisebbségi jogok érvényesülésének értékelésében, illetve – a korábbi, négy nemzetiségre és hivatalos szövetségeikre koncentráló szemlélet meghaladása jegyében – folyamatos kapcsolatot tartott a nemzetiségi szövetségekkel, illetve a „a nemzetiségek és más hazai etnikumok szervezeteinek képviselőivel.” A határozat szerepet szánt a Kollégiumnak a kisebbségi törvény előkészítésének, kidolgozásának folyamatában is.⁶¹ A megalakulása utáni, közel kilencvenfős tagságában hivatalból volt tag több illetékes miniszterhelyettes, és számos társadalmi szervezet képviselője, köztük a nemzetiségi szövetségek és „a magyarországi cigányok érdekképviselőjét ellátó szervezet” delegáltja. Az előző, intézményes tagokon kívül, az elnök felkérhette más állami szervek, társadalmi szervezetek, illetve más etnikumok képviselőit is. A Kollégium a meglehetősen rövid idejű fennállása idején két – határon túli magyar és hazai – albizottsággal működött. Bár megfogalmazódtak olyan vélemények, amelyek alapos munkára alkalmatlannak minősítették a plenáris üléseket, és bírálták a szervezési és ügyrendi bizonytalanságokat, a Kollégium működése mégis intézményes keretet

---

⁶⁰ Érdekes, hogy a határozat egyik első, 1989. februári tervezete még kihagyta a Kollégium tervezett tagjainak sorából az MSZMP reprezentánsait. Ld. Pozsgay Imre államminiszter: Előterjesztés a Minisztertanács részére a Minisztertanács Nemzetiségi Kollégiumáról (Budapest, 1989. február 16.). MOL XIX-J-1-k KÜM 1989. évi adminisztratív iratok 9. d. 2324.

⁶¹ 1048/ 1989. (IV. 24.) MT határozat a Minisztertanács Nemzetiségi Kollégiumáról.

teremtett az évtizedes problémák, hiányosságok megfogalmazásának, tudatosításának, és az érdekelt szereplők részvételével zajló, közös gondolkodásnak és munkának.

A Nemzetiségi Kollégium mellett, 1989 kora őszen hívták életre a minisztertanács Nemzetiségi (később Nemzeti és Etnikai Kisebbségi) Titkárságát, amely már önálló államigazgatási szervként, döntési kompetenciákkal funkcionált. Vezetésével október közepén Tabajdi Csabát bízták meg, akit miniszterhelyettesnek neveztek ki.⁶² A Kollégiumnál jóval kisebb létszámban, nyelvterületek szerint differenciáltan működő, operatív jellegű szerv végezte a Kollégium munkájának előkészítését, tartotta a kapcsolatot a hazai és a határon túli magyar kisebbségi szervezetekkel, intézményekkel, és személyekkel, illetve tájékoztatta a minisztertanácsot és a közvéleményt az aktuális kisebbségpolitikai kérdésekről. A Titkárság az év végén egyik tanácsosa, Bíró Gáspár nevével fémjelzett, saját törvény-koncepciót bocsátott megvitatásra, amelyet 1990 februárjára dolgoztak át (Kisebbségi kódex).

A kormány hivatali idejének lejárta előtt sort kerítettek a kisebbségi intézményrendszer további bővítésére is. Az 1990-es országgyűlési választások első fordulója előtt a minisztertanács a Kollégium javaslatára létrehozta, „A magyarországi nemzeti és etnikai kisebbségekért” alapítványt 20 millió forintos kezdőtőkével.⁶³

Az 1990. május 23-án megalakult, Antall József vezette kormánykoalíció és a koalíciós pártok képviselői által megjelenített parlamenti többség kisebbségpolitikájáról és kisebbségi jogalkotásáról összefoglalóan meg lehet állapítani, hogy egyfelől az elkövetkező időszakra végleg kialakította az alkotmány kisebbségi jogokkal kapcsolatos tartalmát, a kormányprogramnak megfelelően előirányozta immár a kisebbségi autonómia, a kisebbségi önkormányzatok létrehozását. A demokratikus jogállamiság viszonyai között továbbra is tetten érhető volt az az 1970-es évek óta tartó folyamat, amely szerint a kisebbségpolitikai szempontok megjelenítése, érvényre juttatása egyre több, a kisebbségek identitásának megőrzését és fejlesztését szolgáló szakpolitikában kapott teret – a hagyományos oktatás- és kultúrpolitikák mellett, amelyek terén pedig a jogszabályok továbbfejlesztése volt megfigyelhető. A kisebbségi kérdéssel foglalkozó, kisebbségpolitikai

⁶² 1124/1989. (X. 15.) MT határozat a Minisztertanács Nemzetiségi Titkársága vezetőjének kinevezéséről.

⁶³ 1068/1990. (IV. 12.) MT határozat kisebbségpolitikai célokat szolgáló alapítványok létesítéséről.

kérdéseket szabályozó jogi normák száma tehát növekedett, és a kisebbségpolitika kiszélesedve és elmélyülve egyre újabb ágazatokban került előtérbe. A politika ugyanakkor nem nélkülözte a példamutatás szándékát.⁶⁴ Másfelől viszont a kormány 1990 nyara után ismételen hozzáfogott a korszerű kisebbségi törvény előkészítéséhez, amelynek folyamata a korábbi várakozásokhoz képest meglehetősen elhúzódott: közel három éven át eltérő intenzitással folyt a norma kidolgozásának folyamata, és nem is volt a konfliktusoktól és az ellentmondásoktól mentes. Az Antall-kormány hivatali ideje mindazonáltal a kisebbségpolitikai intézményrendszer jelentős átalakításának időszaka is, amelyben kialakultak az 1990 utáni hazai kisebbségpolitikai legfontosabb intézményei, köztük helyi-területi szinten a demokratikus önkormányzatok is.

A kormány hatalomra kerülésével, rövid idő alatt elsőként az vált nyilvánvalóvá, hogy a kisebbségek országgyűlési képviselőinek megteremtésére nem volt meg a kellő politikai akarat. A képviselő valamely módozatának megvalósítása így 1990-től a kisebbségi vezetők és aktivisták egyik legfontosabb, máig teljesítetlen politikai-közjogi követelemé lett. Az új parlamenti bizottsági rendszer kiépítése során immár egy, napjainkban is működő állandó országgyűlési bizottság (Emberi jogi, kisebbségi és vallásügyi bizottság) foglalkozott – többek között – a hazai kisebbségek ügyeivel, amelyet az első ciklusban Fodor Gábor, majd Németh Zsolt (Fidesz) vezetett.⁶⁵ Létrejött komoly előrelépést jelentett a tényleges kisebbségpolitika alakításában, hiszen az előző, az idővel egyre inkább munkaparlamentari jellegű 1985–1990-es ciklusban a nemzetiségi vezetők – a korszak kisebbségpolitikai logikájából adódóan – még csak a kulturális bizottságban kaptak helyet. A kisebbségi kérdéssel való foglalkozás természetesen nem jelenti azt, hogy más országgyűlési bizottságok elé ne kerülnének a hazai kisebbségekkel kapcsolatos irományok. A közvetlen országgyűlési képviselő helyébe kialakították a nemzeti és etnikai kisebbségi jogok országgyűlési biztosának intézményét, amely pozíció tényleges betöltése azonban csak 1995-ben

---

⁶⁴ Ludányi András: Programozott amnézia és kellemetlen ébredés. Magyar kisebbségek a nemzetközi politikában (1945–1989). In: Romsics Ignác (szerk.): *Magyarország és a nagyhatalmak a 20. században. Tanulmányok*. Teleki László Alapítvány: Budapest, 1995. 253.

⁶⁵ 41/1990. (V. 18.) OGY határozat az Országgyűlés bizottságainak létrehozásáról, tisztségviselőinek és tagjainak megválasztásáról. A bizottság 2006-tól az Emberi jogi, kisebbségi, civil- és vallásügyi bizottság nevet viseli.

történt meg. A kormány megalapította továbbá a saját szakosított intézményét, a döntéseket előkészítő és a végrehajtást koordináló, valamint a kisebbségi érdekképviselettel folyamatos kapcsolatot tartó Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Hivatalt (NEKH).

Az Emberi jogi, kisebbségi és vallásügyi bizottság kisebbségekkel kapcsolatos egyik legfontosabb feladata – a döntés-előkészítő munka mellett – a kisebbségi civil szféra támogatása. A makroszintű érdekképviseletet megjelenítő, országos kisebbségi önkormányzatok megalakulása előtt ugyanis a hazai kisebbségpolitika alakításában, a kisebbségi közösségek érdekeinek becsatornázásában az egyesületi alapon létrejövő civil szervezeteknek jutott a főszerep. Támogatásukról, a mindenkori költségvetési törvényben meghatározott keretösszeg felosztásáról 1991-től határozat formájában döntött az Országgyűlés.

Az új kormány a kisebbségi kérdésnek kiemelt jelentőséget tulajdonított: a problematika intézményes kezelését ezért a Miniszterelnöki Hivatal keretei közé utalta, amelynek keretében létrejött a Határon Túli Magyarok Titkársága (HTMT, utóbb, 1992 közepétől Határon Túli Magyarok Hivatala).⁶⁶ A HTMT megalapításával párhuzamosan felszámolásra került a Németh-kormány alatt kialakított, a hazai és a határon túli magyar kisebbségek ügyeit együtt kezelő intézményi struktúra. A Kollégium vezetésével egy júniusi határozat Kiss Gyula tárca nélküli minisztert bízta meg, illetve feladatául szabta, hogy július közepéig tegyen javaslatot a Kollégium további működésére.⁶⁷ A HTMT életre hívása a kormányzati intézményrendszer kialakítása során, egy, a magyarországi nemzeti és kisebbségekért felelős hivatal megalapítása felé hatott. 1990. augusztus végén született kormányrendelet a NEKH létrehozásáról, egyidejűleg a Kisebbségi Kollégium megszüntetéséről. A NEKH a Miniszterelnöki Hivatalból való, 1991. januári kiválasztásával önálló, országos hatáskörű államigazgatási szervként szerepet vállalt a kormány kisebbségpolitikai döntés-előkészítésében, véleményezésében, a követett koncepció kialakításában, másfelől viszont figyelemmel

⁶⁶ Fehér Zoltán: A kormányzás háttérintézményei. A Miniszterelnöki Hivatal 1990–2003 – II. rész. *Politikatudományi Szemle*, 2003. 1. 109. Mák Ferenc: Az új nemzeti politika és a Határon Túli Magyarok Hivatala (1989–1999). *Magyar Kisebbség*, 2000. 3. 237–293.

⁶⁷ 1112/ 1990. (VI. 18.) MT határozat a Minisztertanács által létesített egyes Kollégiumok vezetésében történt változásokról. A Kollégium elnökének, Pozsgay Imre államminiszteri tisztségét május 21-én szüntették meg, a Titkárság vezetőjét, Tabajdi Csabát pedig szintén május végi hatállyal mentették fel.

kísérte és összehangolta a kisebbségeket érintő programok végrehajtását. Kapcsolatot tartott továbbá más államigazgatási szervekkel, a kisebbségi jogok országgyűlési biztosával, kisebbségi és nemzetközi kisebbségvédelmi szervezetekkel, tudományos műhelyekkel. A kisebbségi szervezetekkel való kapcsolattartás révén szerepet játszott a kisebbségi érdekek megismerésében, és azoknak a kormány felé történő közvetítésében. A kezdetben Kisebbségi Szakértői Tanácsot is működtető NEKH fontos szerepet kapott a kisebbségi törvény előkészítésében is. A hivatal 1994-ig tárca nélküli miniszter, illetve kijelölt miniszter felügyelete alatt működött, akinek javaslatára nevezte ki a miniszterelnök a Hivatal elnökét.⁶⁸ A NEKH látta el „A magyarországi nemzeti és etnikai kisebbségekért” alapítvány működésével kapcsolatos teendőket.⁶⁹

Az Andrásfalvy Bertalan, majd 1993 februárjától Mádl Ferenc által irányított Művelődési és Közoktatási Minisztériumnak is közre kellett működnie a kisebbségi jogok biztosításában. Ellátta a kisebbségek anyanyelvű oktatásával, kultúrájának ápolásával kapcsolatos állami feladatokat, valamint az államközi egyezményekben foglaltak szerint szerepe volt a nemzeti és etnikai kisebbségek és az anyaországok közötti kulturális, oktatási kapcsolatok fenntartásában.⁷⁰ A miniszter 1992. január elsejével alapította meg a Magyar Művelődési Intézetet, amely a kulturális

---

⁶⁸ 34/1990. (VIII. 30.) Korm. rendelet a Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Hivatalról. A tárca nélküli miniszterek feladatairól szóló 51/1990. (IX. 15.) Korm. rendelet Kiss Gyula minisztert bízta meg – együttműködve a Miniszterelnöki Hivatal kijelölt politikai államtitkárával – a NEKH felügyeletével, illetve a nemzeti és etnikai kisebbségekkel kapcsolatos kormányzati feladatok összehangolásával. A 27/1991. (II. 16.) Korm. rendelet értelmében a NEKH felügyeletét már a kormány kijelölt tagja látta el. A szintén 1991 elején megszületett, 1014/1991. (III. 1.) Korm. határozat már Nagy Ferenc József tárca nélküli minisztert (FKGP) nevezte meg a felügyeletet ellátó személyként, aki a kisgazdaságok érdekvédelmi szervezeteivel való kapcsolattartásért volt felelős, és ezen újabb feladatában, a szintén márciusban kinevezett Manherz Károly címzetes államtitkárral volt hivatott együttműködni. Manherz Károlyt, a kisebbségi feladatok koordinálásáért és a kapcsolattartásért felelős, címzetes államtitkárt egyébként – saját kérésére – 1992 februárjában mentette fel a köztársasági elnök.

⁶⁹ Az alapítvány kuratóriumának elnöke 1992 szeptemberétől Nemeskürty István, titkára Báthory János lett. Nemeskürtyt 1993 márciusától Andrásfalvy Bertalan váltotta fel az elnöki tisztségben.

⁷⁰ 47/1990. (IX. 15.) Korm. rendelet a művelődési és közoktatási miniszter feladat-és hatásköréről. 1. §. 4. § a. b. A jogszabály utóbbi pontját a ciklusban a 168/1991. (XII. 26.) Korm. rendelet módosította, elhagyva a szövegből az államközi egyezményekre történő utalást.

tevékenységek szakmai-módszertani feladatait hivatott ellátni. A kultusztárca háttérintézményeként működő intézet feladata lett a nemzetiségi hagyományok továbbvitelének támogatása, a szomszédos országok kulturális értékeinek hazai közvetítése, illetve azok közművelődési intézményeivel, szervezeteivel való kapcsolattartás. Az intézetben külön kisebbségi osztályt hívtak életre a kisebbségi kulturális feladatok elvégzésére.⁷¹

---

⁷¹ 1/1992. (I. 20.) MKM rendelet a Magyar Művelődési Intézet alapításáról.